

Melissa Müller • Reinhard Piechocki

Alice Herz-Sommer „Grădina Edenului în mijlocul iadului”

Un secol de viață

Traducere din limba germană
de *Alexandra-Catrina Ciornei*

**METEOR
PUBLISHING**

Cuprins

	„Exersează Studiile lui Chopin, asta te va salva!” Cuvânt înainte la ediția Taschenbuch de Alice Herz-Sommer	9
	„Povestea unui miracol” de Raphael Sommer	13
I.	Gemelele – „Una bucuroasă, alta tristă...”	15
II.	Rădăcini – „A mai rămas doar seara de Seder...”	33
III.	Războiul Mondial – „Făcându-și mai mult decât datoria...”	52
IV.	Muzica – „La ora nouă, mai era încă lucid...”	69
V.	Nunta – „Eu m-am măritat cu el, eu!”	93
VI.	Ocupația – „Au venit ca vulturii...”	123
VII.	Theresienstadt – „Maminka, de ce nu putem merge acasă?”	147
VIII.	Fericire – „Două linguri de supă pentru Partita de Bach”	168
IX.	Înainte de infern – „Cele mai nobile capodopere ale artei degenerată...”	186
X.	Infernul – „Niciodată de bunăvoie! Indiferent ce ne vor promite!”	216

XI.	După infern – „Pe ruinele ghetoului, vom râde...”	235
XII.	Eliberarea – „Cât de repede m-au dus picioarele”	253
XIII.	Întoarcerea acasă – „Poate că suntem prea mulți evrei pe pământul acesta?”	270
XIV.	Praga – „De o mie de ori mai rău decât sub naziști”	287
XV.	Zena – „Nu mai privim înapoi, doar înainte”	315
XVI.	Ierusalim – „Doar în Israel se simțea bine sufletul meu”	333
XVII.	Epilog – „Muzica ne duce în paradis”	357
	Mulțumiri	364
	Note	365
	Bibliografie	370
	Index persoane	375

I

Gemenele

„Una bucuroasă, alta tristă...”

Franta a ieșit din biroul șefului, ținând în mână un bon de livrare. Încă o tranșă de cântare pentru farmacie mai trebuia dusă la gară, în cursul după-amiezii, și trimisă la Viena. Pe drum, înspre grajdul cailor, vizitiul s-a oprit, trăgând cu urechea la sunetele ce se auzeau din curte, dinspre salonul locuinței directorului. Ca de atâtea ori după masa de prânz, Sofie Herz, care era însărcinată, foarte aproape de a naște, cânta la pian. Tristețea și speranța vibrau în acordurile ei.

Franta s-a așezat pe banca din curte, privind în sus, spre ferestre. De aproape treizeci de ani se afla în slujba „Fraților Herz”. De câte mii de ori, în acești ani, încărcase carul, înhămasse caii și condusesse poverile trecând Vltava, la gara Kaiser Franz-Joseph? Treburi de rutină, în fiecare zi posomorâtă de noiembrie, în Praga anului 1903.

Sofie Herz era o riguroasă interpretă a lui Bach. Micile Preludii și Fantezii se numărau printre piesele ei preferate. În ultimele săptămâni de sarcină, cânta, totuși, Chopin – nocturnele poetice și, mai ales, valsurile melancolice. Melodia plină de tristețe îi amintea lui Franta de atmosfera deosebită de la nunta milostivului domn, din anul 1886. Directorul fabricii, Friedrich Herz, avea pe atunci treizeci și patru de ani – aproape dublu față de vârsta soției sale, Sofie. Nimic din exuberanța tradițională a nunților evreiești nu s-a simțit la acea petrecere.

Nopti de-a rândul, tânăra domnișoară și-a deplâns nenorocul de a nu fi putut să se căsătorească cu cel căruia îi dăruise inima. Purtase în suflet, în orașul natal din Moravia de Sud, Iglau, o iubire

romantică și înflăcărată pentru un student de vârsta ei, cu care împărtășea și pasiunea pentru muzică și literatură. În cele din urmă, Sofie ascultase de sfatul părinților. Ignatz și Fanny Schulz erau, în oraș la ei, comercianți respectați, asigurându-și, pentru ei și copiii lor, un trai decent. Acesta avea să le revină mai ales celor doi frați ai lui Sofie. Pe frumușica și sensibilă fiică au susținut-o patru ani la școala populară, trei ani la școala cetățenească* și, în plus, i-au plătit ore de pian, dar începând cu vârsta de paisprezece ani a trebuit să ajute și ea la magazin. Acum urma să-i fie găsită o partidă bună și, în acest scop, conform tradiției evreilor așkenazi, trebuia găsit un pețitor. Avera și proprietatea, statutul și poziția, cunoștințele și înțelepciunea – se credea – erau temelia oricărei căsătorii serioase între *schejnen leit* – între cei avuți. Dar nici aceștia nu trebuiau să ducă lipsă de afecțiune. Iubirea – așa se presupunea – va apărea, oricum, după căsătorie. „Ia privește-i, bieții de ei, care pretind că se căsătoresc din dragoste. Sunt nestatornici, iar căsătoriile lor se desfac mai des. E lucru dovedit”, încerca mama să-și liniștească fiica.

La o sută cincizeci de kilometri depărtare de Iglau, a fost găsit un oficiant pentru căsătorie. Friedrich Herz locuia în Praga, era un bărbat arătos, destul de frumos, considerat un ins responsabil, binevoitor și generos, care își câștigase prin vrednicie o avere decentă. Afacerea sa producea, în primul rând, pe întreg cuprinsul monarhiei habsburgice, cântare de precizie de toate tipurile – de la cântare pentru aurari și pentru farmacii, cântare pentru persoane și pentru animale, până la cântare puternice, industriale, susținând greutatea uriașe: tone. Din fericire, domnului director de fabrică nu-i mai lipsea – așa șopteau ai săi, cu respect – decât o familie. O plăcea pe Sofie Schulz.

Tânăra domnișoară și-a dat în vileag de îndată încăpățânarea și dezinteresul pentru tradițiile evreiești. Nici *badchen-ul*, care glăsuia despre mireasă și invitați, făcându-i să suspine până ce plâneau cu toții, împreună, nici muzica *klezmer* nu-i erau pe plac lui Sofie. A participat cu pasivitate la ceremonia de căsătorie, își

* Bürgerschule – clasele IX-XI pentru pătura de mijloc (n.tr.).

amintea Franta. S-a ținut mândră și dreaptă în clipa când a fost „așezată” potrivit ceremoniei și „acoperită cu voalul”. Degetele ei fine s-au prins strâns de scaunul de mireasă, în timp ce discursul unei rude, referitor la obligațiile și drepturile sale de soție, cădea asupra ei ca ploaia. Dar arăta așa de frumos în dantela aceea albă, neînchipuit de frumos!

Toți ochii erau ațintiți asupra lui Sofie când alaiul a condus-o pe sub *chupe* – baldachinul din brocart auriu, predând-o viitorului mire. Un prim cuvânt de binecuvântare al rabinului, o primă gură de vin. „Iată, tu îmi ești sfințită, îmi ești sfințită mie, cu acest inel, după religia lui Moise și Israel,” a rostit Friedrich, și i-a pus pe deget inelul. Ea nu i-a acordat nicio privire bărbatului ei. Iar următoarele șapte cuvinte, de binecuvântare, s-au prelins pe lângă ea ca picăturile de ploaie. Oaspeții au așteptat zadarnic lacrimile de emoție ale lui Sofie, care, potrivit tradiției din bătrâni, ar fi trebuit să se reverse.

Încă o gură de vin, apoi mirele a zdrobit pocalul cu piciorul, în urale de *mazeltov*. Cioburile aduc noroc – se spune în popor –, chiar dacă obiceiul amintește, de fapt, de alungarea evreilor și ar trebui să simbolizeze fericirea spulberată în exil. Lui Sofie îi stăruia clar în urechi: fericirea vieții ei se spărsese odată cu cioburile paharului.

Franta s-a lăsat antrenat în jocul stăpânei casei. O adora pe Sofie. Era o ființă dreaptă, care își exprima cu sinceritate sentimentele. Pentru Franta avea mereu cuvinte amabile, binevoitoare, poate fiindcă ea aprecia modul afectuos în care acesta se purta cu copiii, poate fiindcă ea era singura care observase simțul său pentru frumos, ascuns de o mască mai degrabă aspră. Se poate să fi fost o înțelegere tacită între cei doi, astfel că Franta își prelungea cu câteva minute pauza de prânz și se așeza pe banca din curte, pentru a trage cu urechea la cântecul lui Sofie, pentru ca apoi să se apuce de treabă cu și mai mult elan.

Într-o zi, Franta a simțit, deodată, miros de ars. „Foc! Foc!!!” Tipătul său a trezit-o pe Sofie din îngândurarea în care se cufundase: peste câteva zile, urma să nască al patrulea copil. Ea s-a îndepărtat de pian, alergând spre geam. Dintr-o clădire a fabricii se

ridicau flăcări. De pretutindeni veneau în fugă muncitori, adunându-se în fața halei ce luase foc. Nimeni n-avea curajul să intre.

Friedrich Herz tocmai voia să se ridice de pe canapea, după mica siestă de prânz, când a auzit strigătele de ajutor. Planul zilei era croit minuțios: de la șase dimineața până la șase seara, lucra – șase zile pe săptămână. La ora 12:00, întrerupea lucrul pentru exact o oră. Urca atunci cele câteva trepte, de la biroul său situat la parter, până sus, în locuința sa privată, unde familia se afla deja în jurul mesei, așteptându-l. El rămăsese un om fără mari pretenții, modest, în ciuda ascensiunii sale – de la un simplu ucenic într-un magazin de obiecte din metal, la un afacerist de succes, cu câteva duzini de angajați. Despre originea sa nu se știa prea multe. Tatăl lui Friedrich era originar dintr-o mică localitate din Boemia – Rischkau, situată la aproximativ cincizeci de kilometri spre nord de Praga, și aparținea comunității de evrei ortodocși de acolo. Datorită „noii generozități”, oferită evreilor după 1848, el se mutase, în speranța de a munci, împreună cu familia sa din Shtetl*, la marginea capitalei. Cum își hrănea soția și cei șapte copii, putem doar să bănuim. În mod cert, pentru doi dintre fiii săi, Friedrich și Karl, a găsit loc de muncă într-un magazin cu obiecte din metal. Friedrich avea, pe atunci, doisprezece ani și absolvise șase ani de școală primară.

Fără reformele împăratului Iosif al II-lea, succesul lui Friedrich n-ar fi fost cu puțință. Imediat după ce a fost ridicată în rang, împărăteasa Maria Tereza, mama lui Iosif al II-lea, îi făcuse răspunzători pe evrei – tapi ispășitori – pentru dezastrul militar al Austriei în lupta contra Prusiei, dispunând ca, „în viitor, niciun evreu să nu mai fie tolerat în regatul Boemiei”. Într-adevăr, evreii din Praga au fost nevoiți să-și părăsească orașul în 1745, în chip barbar, și să trăiască în ghetouri. Nu puteau aspira la o educație superioară, accesul spre o mulțime de profesii le fusese interzis. În cei peste patruzeci de ani de domnie, împărăteasa a rămas fidelă politicii sale antisemite.

* Shtetl – localitate cu populație majoritar evreiască (n.tr.).

Iosif al II-lea a inaugurat secolul de emancipare a evreilor, chiar dacă n-a făcut-o în mod altruist. El a recunoscut potențialul evreilor – aceștia alcătuiau o zecime din populație – de a-i consolida monarhia și a decis să-i reintegreze în societate, din punct de vedere economic și cultural, pentru „a-i face utili” sieși și țării sale.¹ Sub influența Iluminismului european, a emis în 1781 o așa-numită patentă de toleranță – mai întâi, pentru Boemia și, mai ales, pentru Praga, orașul în care, se zicea, existau mai multe suluri ale Torei decât în Ierusalim. „Evreii bogați”, cum li se spunea, puteau acum să ia în arendă pământ și să se dedice, fără a fi controlați, breslelor industriei și comerțului. Urmau să fie construite școli evreiești cu predare în limba germană, și asta pentru că planurile de germanizare ale împăratului prevăzuseră crearea unei legături strânse a elitei țărilor coroanei – din politică, administrație și economie – cu Viena. Noua pătură, superioară, evreiască a susținut în mod decisiv ascensiunea economică a Pragăi: de la un mic oraș provincial, la o metropolă internațională. Încă în 1825, din cinci sute cincizeci de comercianți și vânzători, două sute patruzeci erau de origine evreiască. Treisprezece din cele cincizeci de fabrici, în total, aveau proprietari evrei.

Odată cu egalitatea în drepturi a evreilor, decretată în 1867, li s-au schimbat din nou perspectivele de viață. Friedrich Herz tocmai împlinise cincisprezece ani și profitase de noile posibilități, hotărât și consecvent. Împreună cu fratele său Karl, care murise tânăr, încă înainte de nunta lui Friedrich, și cu ajutorul unui împrumut privat, a fondat, în anii 1870, firma „Frații Herz”, devenind cea mai mare de acest fel din cuprinsul monarhiei.

– Foc!

Îngrozit, Friedrich Herz a țâșnit și se afla deja în drum, spre curte, când a observat că îi alunecau pantalonii. An după an, pântecul i se îngroșa ușor, an de an – în chip prevăzător – își mai lărgea un pic pantalonii cei noi, purtându-i cu bretele.

Ceea ce a urmat – tatăl prezenta asta în felurite versiuni – îi făcea pe copii să râdă.

Afară, țipetele de ajutor deveneau tot mai sonore, iar înăuntru Friedrich Herz urla tot mai disperat:

VII

Theresienstadt

„Maminka, de ce nu putem merge acasă?”

„**D**ragul meu, iubitul meu rabin, care faci minuni, te rog, ajută-mă, să vină mama acasă săptămâna asta și să nu plece cu transportul. Ți mulțumesc! A ta, Dita.”

Acest bilețel, scris de o mânăuță de copil, a fost găsit în 1946, la deschiderea cutiei de colectare, la mormântul renumitului rabin Löw, în vechiul cimitir evreiesc din Praga.⁵⁵ El oglindește teama față de ordinul de deportare, care a însemnat – între 6 octombrie 1941 și 16 martie 1945 –, pentru 46.067 de evrei din Praga, începutul chinului lor.⁵⁶

„Transportul” îi răpea pe oameni din mediul lor familiar pentru a-i azvârli într-un viitor amenințător – în ghetoul din Theresienstadt sau în lagărele de concentrare din Est. Simplul cuvânt „transport” le inducea teamă, deoarece – cei loviți știau deja – însemna distrugerea legăturilor de familie și pierderea tuturor bunurilor.

Cu un an înainte, când începuse să lucreze în administrația „Congregației evreiești”, lui Leopold îi devenise clar că – după ce-și va duce sarcina la îndeplinire – și el, și familia lui vor fi deportați la Theresienstadt. Cu câteva săptămâni înainte, Otto Zucker, membru al conducerii administrației evreiești în Theresienstadt, a anunțat-o pe Alice că, imediat după sosirea în ghetou, va putea da primul concert de pian.

– Dacă acolo se organizează chiar și concerte, i-a spus Alice lui Leopold, înseamnă că nu va fi chiar atât de rău. Perspectiva

aceasta i-a insuflat încredere în ultimele săptămâni dinainte de deportare.

În zorii zilei de 5 iulie 1943, familia Sommer trebuia să se prezinte la Palatul Expoziției. Pe cer, atârna o pătură groasă de nori. Burnița. Stephan era prea obosit ca să pună întrebări. Adormit, mergea târându-și picioarele, între mama și tata, de-a lungul străzii. Încărcați cu rucsacurile lor mari, cu încălțări groase și haine călduroase, cei trei arătau ca o mică familie în drum spre o vacanță la munte. Rucsacurile erau considerate „bagaj de mână”. Bagajul principal fusese depus cu o săptămână înaintea. Fiecare persoană avea voie să ia cu ea cincizeci de kilograme – cam două valize de mărime medie, umplute până la refuz.

Congregația evreiască din Praga era forțată să colaboreze strâns cu administrația din Theresienstadt. Prin urmare, Leopold era bine informat în legătură cu ceea ce îi aștepta în ghetou pe el și pe familia lui. A rugat-o pe Alice să selecteze cu grijă conținutul „bagajului de mână” și să pună înăuntru tot ceea ce considera ea vital pentru supraviețuire. Aflase că SS-ul, de o bună bucată de vreme, confisca bagajul transportat – separat – către Theresienstadt, lăsându-le deținuților doar „bagajul de mână”.⁵⁷ De aceea, cele trei rucsacuri ale lui Leopold, Alice și Stephan erau mai mari și mai grele decât „bagajul de mână” al majorității deținuților.

La „punctul de adunare”, Leopold a scos din geanta sa de umăr trei cartonașe, legat fiecare cu șnur. Scrisese pe ele numărul de transport și de deținut. Lui Stephan i-a atârnat de gât cartonașul cu numărul DE 164, iar lui însuși numărul DE 162. Lui Alice i-a revenit numărul DE 163.

Polițiști cehi supravegheau zona. Privirea lui Alice a căzut asupra toaletelor din lemn. Trebuia să-ți faci nevoile sub cerul liber, sub privirile celor prezenți. „Nu poate fi adevărat”, a murmurat Alice. „Vor să ne răpească demnitatea.” A fost primul șoc. Cel de-al doilea a urmat imediat după ce-au intrat în clădire.

Palatul Expoziției era o baracă dedicată expozițiilor, făcută din lemn, sumbră, neîngrijită, fără încălzire. În multe locuri,

apa de ploaie picura prin tavan. Leopold, Alice și Stephan s-au așezat la coada, nesfârșit de lungă, ce se formase în fața „Biroului de preluări”. Acesta era compus din cinci mese, la care stăteau colaboratori ai secției de transport din cadrul congregației și care trebuiau să rezolve formalitățile birocratice, sub supravegherea personalului de pază al SS. Bărbații îl cunoșteau pe Leopold, deoarece lucraseră mult timp împreună; știau cu toții că Leopold și familia sa vor fi deportați la Theresienstadt. De aceea, pesemne, erau atât de prietenoși cu Alice și fiul lor. Dar Stephan nu s-a lăsat distras nici de gesturi, nici de glume: se holba ca vrăjit la oamenii care ședea așezați ori întinși, abătuți, pe saci de paie. Mulți dintre ei plângeau. Băiețelul a tras-o pe mama aproape de el.

– Mama, i-a șoptit la ureche, în germană. Hai să ne întoarcem. Vreau să merg acasă.

– Stepanku, i-a răspuns Alice, în cehă. Din păcate, n-avem voie.

Micuțul de șase ani se descurca bine în cehă:

– Maminka, da' cine ne interzice să mergem acasă?

Alice a arătat, cu precauție, spre doi bărbați din SS, nu departe de ei:

– Cei doi de-acolo, în uniforme negre.

Stephan insistă:

– Te rog, întreabă-i de ce n-avem voie să mergem acasă. N-am făcut nimic rău...

– Stepanku, e interzis să punem întrebări. Or să mă pedepsească imediat, dacă-i întreb.

Stephan nu înțelegea ce era cu lumea asta. Alice a fost nevoită să accepte că Stephan fusese dezamăgit de răspunsurile ei și că se resemnase. Cum ar fi putut, oare, să înțeleagă?

Ea l-a strâns, dragăstos, la piept.

– În câteva săptămâni, va trece totul, probabil, i-a spus ea. Până atunci, trebuie să fim atenți, să nu ne pierdem. Și nu mai vorbim decât în cehă. Auzi, Stepanku? Așa, cel puțin, nu vor înțelege ce vorbim.